

Терещенко Л.А., Дзюбко Л.В. Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2020. Том X. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. Вип.34. С. 284-298.

УДК 159.923.2

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Терещенко Л.А., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І.О.Синиці, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України (orcid.org/0000-0002-4279-158X)

Дзюбко Л.В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І.О.Синиці, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України (orcid.org/0000-0002-1972-3482)

У статті розглядаються питання забезпечення умов для цілеспрямованого формування професійної самосвідомості студентів у вищому навчальному закладі. Зазначено, що використання спеціальних курсів, де завдання будуть спрямовані на використання і тренування механізмів рефлексії, цілепокладання (мотивація через постановку цілей) та смислоутворення, сприятиме активізації професійної самосвідомості студентів-психологів. Запропоновано спецкурс «Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів». Обґрунтовано його організаційно-методичні засади, наведені конспекти занять, які надають цілісне уявлення про його зміст і будову.

Ключові слова: *професійна самосвідомість; активізація професійної самосвідомості; спеціальні курси; заняття з формування професійної самосвідомості.*

Терещенко Л.А., Дзюбка Л.В. Формирование профессионального самосознания молодых специалистов.

В статье рассматриваются вопросы обеспечения условий для целенаправленного формирования профессионального самосознания студентов в высшем учебном заведении. Отмечено, что использование специальных курсов, где задания будут направлены на использование и тренировка механизмов рефлексии, целеполагания (мотивация через постановку целей) и смыслообразования, будет способствовать активизации профессионального самосознания студентов-психологов. Предложен спецкурс «Формирование профессионального самосознания молодых специалистов». Обоснованы организационно-методические основы, приведены конспекты занятий, которые дают целостное представление о его содержании и строении.

Ключевые слова: профессиональное самосознание; активизация профессионального самосознания; специальные курсы; занятия по формированию профессионального самосознания.

Tereschenko L. A., Dziubko L. V. Formation of professional self-awareness of young specialists.

The article deals with the issues of providing conditions for purposeful formation of professional self-awareness of students in higher education. It is noted that the use of special courses, where tasks will be aimed at using and training the mechanisms of reflection, goal setting (motivation through goal setting) and education of the senses, will contribute to the activation of professional self-awareness of psychology students. The special course «Formation of professional self-awareness of young specialists» is offered. The organizational and methodological foundations are justified, and the notes of classes are given, which give a holistic view of its content and structure.

Key words: professional self-awareness; activation of professional self-awareness; special courses; classes on the formation of professional self-awareness.

Постановка проблеми. Загострення конкурентоспроможності на професійному ринку праці сучасної України ставить більш високі вимоги до професійного становлення підростаючого покоління. Особливістю ситуації є необхідність у кваліфікованих кадрах, які здатні приймати рішення самостійно, усвідомлено, в умовах невизначеності, адекватно оцінювати власні можливості, співвідносити їх із вимогами професійної діяльності, при необхідності гнучко змінювати власне професійне спрямування. Професійна самосвідомість виступає однією із важливих умов успішної реалізації у професійній діяльності, що передбачає свідомий вибір професії у відповідності з наявними здібностями та можливостями; усвідомлення людиною власних потреб, вимог суспільства, колективу, поставлених цілей; прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних та вольових процесів; співвідношення власних можливостей, рівня домагань і необхідних досягнень певного результату; а також професійного самовдосконалення, самовиховання. Тому формування психологічних властивостей, внутрішніх механізмів професійного самовизначення, професійної самосвідомості, застосування активних форм підтримки і супроводу цього процесу в освітньому просторі вищого навчального закладу є актуальною, перспективною теоретичною і практичною задачею. Адже від рівня розвитку професійної самосвідомості визначатиметься конкурентоспроможність фахівця та його потенціал у досягненні успіху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У широкому розумінні, професійна самосвідомість – це усвідомлення людиною себе як суб'єкта майбутньої самостійної професійної діяльності. Це процес пізнання себе, формування уявлень про себе, вироблення ставлення до себе, саморегуляція в системі професійної діяльності, в спілкуванні і в системі власної особистості. Розвиток професійної самосвідомості досліджували С.Васьківська, В.Зайчук, Е. Зеєр, Є. Клімов, О.Лозова, А. Маркова, Л. Мітіна, Г.Радчук, Л. Римар, Л.Терлецька, Т.Титаренко, О.Туриніна, Л.Туріщева та ін.

Професійну самосвідомість розглядають як з точки зору динаміки, так і з точки зору результату її становлення. Її розуміють як усвідомлення і самооцінку власного Я (актуального, ретроспективного, ідеального і рефлексивного) в системі професійної діяльності, професійного спілкування, власної особистості тощо.[1; 5; 7; 8; 10; 12]. Для вирішення поставленого практикою завдання – надання умов для формування професійної самосвідомості студентів-психологів у вищому навчальному закладі, нам імпонує розуміння цього поняття вітчизняним психологом О. Туриніною: як *єдність знань* про власні особливості, наявні професійні здібності та інтереси. При цьому констатація особистістю успіхів і невдач власної професійної та навчальної діяльності вважають чинником корегування Я-образу, самооцінки, рівня домагань та, зрештою, професійної самосвідомості загалом.[13]

Професійна самосвідомість вперше з'являється в юнацькому віці, коли постає задача професійного самовизначення і молода людина починає усвідомлювати себе як суб'єкта майбутньої самостійної професійної діяльності. Навчання у вищому навчальному закладі є однією з перших, але дуже важливих сходинок професійної самореалізації, яка розуміється нами як цілеспрямоване усвідомлення професійної діяльності. Це проявляється у побудові і коректуванні «Я-концепції»: «Я–ідеального», світобачення, життєвих планів, смислів і цілей діяльності. Виконавчими механізми виступають рефлексія, цілепокладання (мотивація через постановку цілей) та смислоутворення.

За результатами багатьох досліджень можна стверджувати, що молодий спеціаліст, який системно розвиває свою професійну самосвідомість, має певні особистісні переваги. Здебільшого ці переваги проявляються у вищих ступенях таких емоційно-вольових проявів, як:

- оптимізм щодо потенційних успіхів у майбутньому;
- впевненість у професійній компетентності;
- відкритість для професійних комунікацій;

- готовність цілеспрямовано й напружено працювати, ставити перед собою професійні цілі;
- відповідальність за професійні проблемні ситуації;
- готовність висувати й обстоювати нові ідеї та плани.[]

Аналіз наукових джерел та наші дослідження дають підстави стверджувати, що під час навчання студенти переживають певні труднощі у професійному становленні, показниками яких можуть бути: відсутність задоволення від навчання і майбутньої професійної діяльності, суб'єктивне переживання втоми, низький інтерес до майбутньої професії, почуття невдоволення, психологічний дискомфорт, почуття тривожності, тимчасова нездатність до вольових дій тощо. Постає питання попередження цих негативних проявів, що негативно впливають на навчально-професійну діяльність студентів і перешкоджають повноцінному професійному становленню.

Вважаємо, що використання інноваційних форм професійного становлення, зокрема спеціальних курсів, де завдання будуть спрямовані на використання і тренування механізмів рефлексії, цілепокладання (мотивація через постановку цілей) та смислоутворення, сприятиме активізації професійної самосвідомості студентів.

На основі зазначених концептуальних підходів, нами було розроблений та впроваджений спецкурс «Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів».

Мета статті – розробити (запропонувати) спецкурс «Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів» як одну з можливих форм цілеспрямованого формування професійної самосвідомості студентів у вищих навчальних закладах, обґрунтувати його організаційно-методичні засади, представити конспекти частини занять, які надають цілісне уявлення про його зміст і будову.

Виклад основного матеріалу. Спецкурс «Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів» базується на поєднанні особистісного

та діяльнісно-орієнтованого підходів, що уможлиблює опосередкування психологічних змін особистості спеціально організованою діяльністю, в ході якої відбувається моделювання суттєвих аспектів професійної діяльності.

У виборі завдань для занять спецкурсу ми спирались на професіограму психолога, яка складається з системи ознак, що описують дану професію (зміст діяльності (функції, обов'язки, завдання, операції), умови праці, кваліфікаційні вимоги, вимоги до носія певної професії (професійні, ділові, психологічні та особисті якості). Знання вимог, які висуває професія до фахівця, усвідомлення, що власні можливості та особистісні і фізичні особливості відповідають цим вимогам, наявність професійних намірів та життєвих цілей і планів, які пов'язані з самореалізацією в певній професійній сфері, позитивне емоційне ставлення до себе, як до суб'єкта професійної діяльності – на підставі цих показників можна говорити про рівень сформованості професійної самосвідомості людини. [1; 5; 8; 10; 11]

Заняття побудовані так, що органічно поєднують елементи з різних тренінгів (соціально-психологічного, комунікативної компетенції, особистісного зростання, саморегуляції тощо) і вправ, які моделюють професійну діяльність і є основою професійно-психологічних тренінгів (змушують усвідомлювати цілі, цінності обраної професії, шукати ефективні засоби вирішення професійних завдань, переосмислювати власний попередній досвід). [2; 4; 6; 9]

У статті представлено фрагменти завдань спецкурсу «Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів» (за браком місця), які, на нашу думку, презентують його основні методичні засади і надають цілісне уявлення про його зміст і будову.

Конспект заняття спецкурсу «Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів».

Метою спецкурсу є:

- сприяти формуванню професійної самосвідомості у практичних психологів – молодих спеціалістів;

- розвивати професійні мотиви та інтереси.

Структура занять. Курс розрахований на 12 занять, кожне з яких триває до трьох годин. Кожне заняття має свою мету, яка є органічною частиною загальної мети спецкурсу. Проведення кожного заняття відбувається за стандартною схемою: на початку кожної зустрічі відбувається обговорення, обмін досвідом щодо виконання домашнього завдання, яке було задано на попередньому занятті. (*Тривалість – до 15 хв.*); створення настанови на роботу (мета заняття, для чого необхідно, мотивація до заняття, емоційне налаштування тощо); актуалізація теоретичних знань і попереднього досвіду студентів за темою заняття; виконання вправ, спрямованих на досягнення основної мети заняття; обмін думками, власним баченням щодо досягнення мети заняття; домашнє завдання (з метою використання досвіду та закріплення набутих навичок).

Як будь-який тренінг, заняття спецкурсу базуються на **основних принципах активного соціально-психологічного навчання:**

- «тут і тепер»,
- щирість і відвертість,
- принцип «Я»,
- активність,
- конфіденційність.

Ці принципи пояснюються студентам і обговорюються ними на першому занятті. В ході обговорення учасниками можуть бути запропоновані додаткові умови, які також мають бути включеними у принципи активного соціально-психологічного навчання саме цієї групи студентів. Це створює умови особистісної безпеки для студентів як активних суб'єктів навчально-професійної діяльності.

Психологічна просвіта: міні-лекція на тему «Професійна самосвідомість практичного психолога»

Перед проведенням міні-лекції студентам надається домашнє завдання

- 1) самостійно ознайомитись з тим, яке місце професійна самосвідомість

займає у професійному становленні молодого спеціаліста; 2) підібрати діагностичні методики для виявлення рівня професійної самосвідомості студента-психолога.

Завдання:

- формувати уявлення про специфіку професійної самосвідомості молодих спеціалістів психологічного профілю
- активізувати уявлення про особливості становлення професійної самосвідомості.

Зміст:

- поняття про професійну самосвідомість особистості;
- особливості формування професійної самосвідомості фахівця у близькій і віддаленій перспективі.

Тривалість – 20-25 хв.

Обговорення виконання домашнього завдання

Тривалість – 20 хв.

Хід вправи:

Учасники обговорюють результати пошуку діагностичних методик для виявлення рівня професійної самосвідомості студента-психолога, складають спільний методичний інструментарій, домовляються хто які методики проводить, підраховує, робить презентацію результатів.

Вправа «Ступінь кваліфікації»

Завдання: формування професійної спрямованості та інтересів.

Тривалість – 20-25 хв.

Хід вправи:

Учасникам пропонують проаналізувати та визначити, яке з наведених висловлювань належить кваліфікованому спеціалісту (психологу чи вчителю), а яке – некваліфікованому.

- У мене дар розуміти людей і ніхто цього не заперечує.
- Я допоможу вам вирішити всі психологічні проблеми у вашому навчальному закладі.

- Разом із майбутніми клієнтами ми намагатимемося побачити їхні проблеми іншими очима.
- Головне для мене – це успішне навчання учнів. Ця мета настільки важлива, що для її досягнення можна використовувати будь-які засоби.
- Я, як педагог, дуже суворо караю недисциплінованість і непокірність на уроці. Це запорука успішного навчання.
- Ви можете розраховувати на мої професійні знання та досвід.
- Важко розпочинати роботу з таким ставленням з Вашого боку.
- Думаю, що для розв'язання цих проблем Вам необхідно запросити спеціаліста іншого профілю.
- Ви вже розчаровані! Але чим?!

Під час обговорення висловлювань учасники мають обґрунтовувати свою думку щодо кожного з них. Наприкінці вправи проводять групове обговорення результатів.

Вправа «Мій зоряний час»

Завдання:

- оптимізація професійної самосвідомості учасників;
- формування професійної спрямованості на обраний фах.

Тривалість – 20-25 хв.

Хід вправи:

Вправу проводять у групі 10-15-ти осіб. Спочатку визначають, який професійний стереотип обговорюватимуть, – учителя, практичного психолога, психотерапевта, соціального працівника, викладача тощо.

Учасники намагаються уявити «зоряний час», тобто найприємніші, найрадісніші хвилини життя типового, наприклад, практичного психолога і висловлюють свої думки, обговорюють, чиї уявлення виявились найреалістичнішими, такими, що відповідають дійсності.

Обмін досвідом щодо виконання вправи

Тривалість – 15 хв.

Хід вправи:

Учасники обговорюють які критерії успішного, професійно реалізованого фахівця, обмінюються почуттями, враженнями.

Гра «Шістка»

Завдання:

- підвищення емоційного тону учасників, їх зосередженості;
- тренування увагу й кмітливості.

Тривалість – 5-7 хв.

Хід гри:

Усі учасники стають у коло. Кожен, починаючи з ведучого, по черзі називає числа натурального ряду: один, два, три і т. д. Але не можна вголос промовляти числа, що закінчуються цифрою 6 та кратні 6-ти. Якщо учасникові випало таке число, він має мовчки підстрибнути й плеснути у долоні. Хто допустив помилку – вибуває з гри.

Гра триває, доки не залишиться двоє-троє учасників. Можна використовувати й інші цифри.

Обмін досвідом щодо виконання гри

Тривалість – 5-7 хв.

Хід вправи:

Учасники обговорюють результати виконання гри, обмінюються думками, які ще індивідуальні якості потрібні їм як фахівцям, висловлюють почуття та враження від гри.

Ділова гра «Професія – фах»

Перед проведенням ділової гри студентам дається завдання ознайомитися з поняттями фах, професія, спеціальність, професіограма.

Завдання:

- розширення професійної самосвідомості;
- формування зацікавленості учасників особливостями обраної спеціалізації.

Тривалість – 30-40 хв.

Хід гри:

Гру можна проводити як із малою (від шести до п'ятнадцяти учасників), так і з більшою групами. Викладач здійснює актуалізацію знань учасників щодо того, як співвідносяться поняття «професія» й «спеціальність» на прикладі обраного ними фаху (професія – психолог, спеціальність – практичний психолог у закладах освіти, психолог – консультант, бізнес-тренер, спеціальний психолог, психотерапевт тощо).

Допустимі короткі обговорення й дискусії. Бажано, щоб кожен учасник орієнтувався у запропонованих професіях, тобто ще до гри самостійно спробував назвати відповідні спеціальності. Можна трохи ускладнити ігрову процедуру, запропонувавши учасникам називати спеціальності не по черзі, а за принципом «пінг-понгу»: учасник, який щойно назвав спеціальність, сам визначає, хто називатиме наступним. Так хоч і дещо ускладнюється гра, але за таких умов учасники перебувають у творчому напруженні.

Після завершення цього етапу вправи, викладач зосереджує увагу учасників на професії практичного психолога й аналогічно озвучує ще кілька завдань, наприклад: «Професія – навчальний заклад», «Професія – місце роботи», «Професія – медичні протипоказання», «Професія – необхідні знання», «Професія – фахові здібності» тощо.

Рольова гра «Діалог»

Перед рольовою грою студентам надається завдання актуалізувати знання по стилям педагогічного спілкування та особливостям спілкування психолога під час консультування.

Завдання:

- підвищення рівня професійної спрямованості;
- виокремлення різних стилів психологічного консультування.

Тривалість – 30 хв.

Ведучий описує ситуацію:

Практичний психолог проводить консультативну бесіду з учнем-підлітком. Ставлення учня до однолітків та вчителів у школі завжди було

товариським, доброзичливим. Проте останнім часом у нього спостерігають крайні прояви поведінки: від відкритої агресивності до байдужості й замкненості у собі. Про зміни в поведінці учня практичному психологу повідомив класний керівник.

Хід гри:

Учасники утворюють пари і ведуть консультативну бесіду (діалог, дискусію), вживаючись у ролі шкільного психолога й учня, дотримуються протилежних форм поведінки:

- домінування (психолог) – підкорення (учень);
- доброзичливість (психолог) – ворожість (учень);
- відкритість (психолог) – замкненість (учень);
- зацікавленість (психолог) – відстороненість (учень).

Одна з пар за бажанням демонструє консультативну бесіду. Доцільно, щоб викладач також продемонстрував поведінку психолога під час такої консультації. Результати вправи обговорюють. У кінці вправи доцільно поставити групі запитання щодо того, які форми поведінки було відтворювати легше, а які – складніше; які форми поведінки будуть найефективнішими та чому саме вони?

Вправа «Творчі успіхи»

Завдання: формування та корегування особистісно-професійних планів учасників.

Обладнання та матеріали:

- кольорові олівці та фломастери;
- папір формату А4.

Тривалість – 40 хв.

Викладач:

Заплющимо очі й пофантазуймо, яких творчих успіхів ви зможете досягти, розвиваючись в обраній професії. Як у зв'язку з цим змінитесь ви, а як зміниться ваше оточення, сім'я, друзі. Подивіться на цю картину з різних боків, усвідомте свої почуття. Запам'ятайте їх. Щойно відчуєте потребу,

розплюште очі та на папері намалюйте свої, як практичного психолога, творчі успіхи. (*Учасники малюють.*)

Розкладіть свої малюнки по колу. Подивіться на малюнки колег і відзначте ті, що вам найбільше сподобалися. Можливо, чиясь робота або й кілька робіт виявилися ідейно дуже схожими на вашу? Якщо так, то покладіть свою роботу поряд із тією, яка найбільш співзвучна з нею.

Інструкція:

Як результат, формується кілька груп, кожна з яких має презентувати свій спосіб професійного розвитку та відповіді на запитання:

- Яка головна мета вашої групи? Навіщо ви все це робите?
- Які способи досягнення мети? Як? За допомогою кого або чого?
- Що вже зроблено для досягнення мети?
- Чим ви можете користуватися зі свого, вже наявного, багажу? Що

необхідно ще надбати?

- Наскільки реальне досягнення цієї мети?

Проективне малювання

«Мій професійний світ» та «Мій майбутній професійний світ»

Завдання:

Тривалість – 20 хв.

Хід вправи:

На аркуші паперу позначають коло. Інших обмежень в малюванні немає.

Учасникам пропонують зобразити своє уявлення про їх професійний світ сучасний і майбутній.

Аналізування:

Така вправа дає змогу проаналізувати:

- представленість себе в теперішньому та/або майбутньому професійному світі;
- представленість іншої людини, як майбутнього об'єкта своєї професійної діяльності.

Характер взаємостосунків Я з іншими під час аналізування не обговорюють, лише їх наявність.

Усі малюнки умовно можна поділити на три типи:

- *реалістичні малюнки.* Малюнки приміщення, меблів – малюнки майбутніх вірогідних проблем: сім'я, шкільна дезадаптація. Сфера управління, важкі діти. На таких малюнках коло часто поділяється на декілька сегментів, кожний з яких позначає проблему;
- *образні малюнки (пейзажні: дім – образ психолога, гора – перешкоди, річка – плинність, птах/метелик – надія на результат; око як символ психології тощо).* Такі малюнки найбільш повно відображають процесуальні характеристики діяльності у майбутньому (зміни, зростання);
- *абстрактні малюнки.* Полум'я, геометричні фігури, символ «ін'янь». Такі малюнки передають власні переживання молодих спеціалістів у процесі професійної підготовки (її складність, варіативність, нескінченність).

Медитація-візуалізація «Мудрець із храму»

Завдання:

- поглиблення самопізнання, самоаналізування;
- доступ до ресурсів (можливе усвідомлення нерозв'язаних конфліктів) власної підсвідомості.

Тривалість – 30 хв.

Хід вправи:

Тренер: Уявіть, що ви перебуваєте на галявині у літньому лісі. Висока густа трава, квіти торкаються ніг. Навколо дерева, їх листя шелестить від теплового вітерцю. Сонячні промені створюють химерну мозаїку світла й тіні. До вас доносяться пересвисти птахів, цвіріння коників, потріскування гілок. Ви насолоджуєтеся приємним ароматом трав і квітів. Кучеряві білі баранчики в синяві літнього неба віщують чудову погоду.

Ви минаєте галявину й заходите в ліс. Під вашими ногами вузька стежина. Вона ледь помітна у траві. Видно, по ній зрідка ходять. Ви не

поспішаючи йдете нею і несподівано бачите за деревами дах незвичайної будівлі, прямуєте до неї. Це храм! Він віддалений від буденності міст та вуличної штовханини, від гонитви за примарним щастям. Цей храм – місце тиші і спокою, місце для роздумів та заглиблення в себе.

Декілька широких сходин ведуть до важких дубових дверей. Ви підіймаєтеся і, узявшись за золоту ручку, відчиняєте двері. Вони піддаються несподівано легко й безшумно. Усередині храму напівтемрява і приємна прохолода. Всі звуки залишаються зовні. На стінах старовинні розписи, всюди полиці, на яких безліч книг, дивних фоліантів, сувоїв. Напроти дверей, через які ви увійшли, – великий дубовий стіл, за яким сидить старий чоловік у білосніжному одязі. Його добрі мудрі очі дивляться на вас. У свічнику перед ним палає свічка.

Підійдіть-но ближче до старця. Це мудрець, що знає всі таємниці світу, минуле й майбутнє. Ви можете запитати його про те, що вас хвилює, – і, можливо, отримаєте відповідь, якої так довго шукали. Мудрець указує вам на свічку. Погляньте на її жваве полум'я, зосередьтеся на його чарівній серцевині. Дивіться: усередині полум'я з'являється спочатку розмитий, а згодом дедалі чіткіший образ. Переведіть погляд на мудреця. Він тримає у руках календар. На листі календаря чітко видно дату, запам'ятайте її.

Час відвідин храму закінчується. Подякуєте мудрецеві за те, що зустрівся з вами. Ви виходите з храму і зачиняєте за собою двері. Тут, ззовні, як і раніше, сонячний день. Ви спускаєтеся сходами і знову виходите на лісову стежину, повертаєтеся на галявину, звідки почалася ваша подорож. Зупиняєтеся, востаннє оглядаєте пейзаж навколо і... знову переноситеся сюди, в цю кімнату.

(Наприкінці тренер організовує обговорення результатів заняття, обмін почуттями і враженнями протягом 10 хв.).

Ігрове моделювання «Побудова схеми-характеристики професійної самосвідомості практичного психолога»

Завдання: формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів – практичних психологів.

Тривалість – 30-35 хв.

Хід вправи:

Учасники утворюють мікрогрупи й працюють над образною моделлю професійної самосвідомості практичного психолога, намагаючись уявити її динаміку, механізми та умови розвитку. Їхнє завдання – на основі наявних знань і побудованих раніше схем досягти єдиного уявлення про розвиток професійної самосвідомості і зафіксувати його в остаточній образній схемі-характеристиці.

Зрештою кожен учасник здійснює рефлексію особливостей взаємодії в підгрупах. Результатом моделювання є вироблення єдиної схеми професійного самовизначення практичного психолога.

Домашні завдання

1. Завести «Щоденник самопостережень» і записувати враження й думки щодо відвіданих занять.

2. Виконати вправу «Соціальні кола»: на аркуші паперу по центру слід намалювати крапку і позначити її як «Я», а навколо неї — сім орбіт. На орбітах розмістити людей, які найбільше вплинули на життя учасника, зокрема й на вибір ним професії. («Хто або що найбільше вплинуло на вибір вами професії. Чим ближче до «Я» коло, тим більший вплив здійснено»).

Перед останнім заняттям спецкурсу студенти проводять у своїй групі повторний зріз рівня сформованості професійної самосвідомості. На останньому занятті проводиться обговорення результатів спецкурсу.

Висновки

Спецкурс «Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів» був спрямований на активізацію професійної самосвідомості студентів-психологів шляхом оптимізації професійної підготовки.

У спецкурсі була використана система психолого-педагогічних методів і засобів, а саме: теоретичні (міні лекції), пошукові (діагностика студентами

власного рівня професійної самосвідомості, домашні завдання дослідницького характеру) та практичні методи активного соціально-психологічного навчання (вправи на самопізнання, на рефлексію над власною учбово-професійною діяльністю, групові обговорення та дискусії, ігрові технології, релаксаційні вправи, елементи психогімнастики й арт-терапії, моделювання професійної діяльності практичного психолога з елементами консультативної роботи), які було підібрано відповідно до мети спецкурсу. Це дозволило розширити простір для професійного становлення молодих спеціалістів.

У своїх щоденниках самоспостереження та під час обговорення результатів занять, студенти зауважили позитивні зрушення як у розумінні обраної професії, так і у пізнанні себе як майбутнього професіонала. Вони зазначили поглиблення уявлень про майбутню професію, покращення емоційного відношення до майбутньої професійної діяльності, зростання значущості внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності, структурування професійних планів, активізацію процесів смисло- і цілеутворення, появу прагнення до самовдосконалення, підвищення самооцінки.

Проведення студентами діагностичного дослідження рівня власної професійної самосвідомості дозволило їм переконатися у важливості своєї майбутньої професії, усвідомити результати своєї попередньої учбово-професійної діяльності, побачити динаміку власного професійного становлення, спроектувати свої найближчі професійні плани та перспективи власного професійного розвитку.

Отже, усвідомлення молодим спеціалістом самого себе як суб'єкта професійної діяльності під час первинної соціалізації у системі освіти, розуміння мотивів, цілей процесу навчання є ядром професійного розвитку. Активізація самосвідомості дає змогу молодому спеціалістові оцінити свої здібності, особисті риси й займатися самовдосконаленням в галузі професійної діяльності.

Запропонований спецкурс є однією з активних форм навчання для активізації професійної самосвідомості студентів-психологів. Подальші напрямки науково-дослідної роботи вбачаємо у проведенні дослідження особливостей професійної самосвідомості шкільних психологів. Перспективним вважаємо розробку системи інноваційних форм для активізації професійної самосвідомості психологів закладів освіти.

Список використаних джерел

1. Брагина В. Д. Представления о профессии и самооценка профессионально-важных качеств учащейся молодежи. *Вопросы психологии*. 1996. № 2. С. 146–156.
2. Васьковская С. В., Горностаев П. П. Психологическое консультирование: Ситуационные задачи. Київ: Вища школа, 1996, 192 с.
3. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі: монографія / [Колектив авторів: В.В.Бучма, О.В.Гурова, Л.В.Дзюбка та ін..] / за ред. С.Д.Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.
4. Вачков И. В. Сказкотерапия. Развитие самосознания через психологическую сказку. М.: Ось-89, 2001. 320с.
5. Исаев Е. И., Косарецкий С. Г., Слободчиков В. И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога. *Вопросы психологии*. 2000. № 3. С. 57– 65.
6. Калюжна І. П. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник / під наук.ред. В.Р.Міляєвої. Київ: Альфа Реклама, 2019. 80с.
7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: Феникс. 1996. 512с.
8. Мартынова А. В. Факторы, влияющие на формирование профессионального самосознания студентов. СПб: Наука. 1999. 108с.
9. Мартинюк І.А. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх психологів для роботи в школі: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.08 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 16 с.

10. Миронова Т. Л. Самосознание профессионала. Улан-Удэ: Изд-во Бурят. госуниверситета, 1999. 199 с.

11. Римар Л. В. Формування професійної самосвідомості майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 1999. 214 с.

12. Саврасов В. П. Особенности развития профессионального самосознания молодого учителя: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / ЛГУ имени А.А. Жданова. Ленинград, 1986. 17с.

13. Туриніна О. Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних підкласів: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 1998. 218 с.

References

1. Bragina V. D. Predstavleniya o professii i samoocenka professional'no-vazhnyh kachestv uchashchejsya molodezhi. Voprosy psihologii. 1996. № 2. S. 146–156.

2. Vas'kovskaya S. V., Gornostaj P. P. Psihologicheskoe konsul'tirovanie: Situacionnye zadachi. Kyiv: Vyshcha shkola, 1996, 192 s.

3. Diialnisna samorealizatsiia osobystosti v osvitnomu prostori: monohrafiia / [Kolektyv avtoriv: V.V.Buchma, O.V.Hurova, L.V.Dziubko ta in..] / za red. S.D.Maksymenka. – Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2017. 262 s.

4. Vachkov Y. V. Skazkoterapiya. Razvytye samosoznaniya cherez psykholohycheskuiu skazku. M.: Os-89, 2001. 320s.

5. Isaev E. I., Kosareckij S. G., Slobodchikov V. I. Stanovlenie i razvitie professional'nogo soznaniya budushchego pedagoga. Voprosy psihologii. 2000. № 3. S. 57– 65.

6. Kaliuzhna I. P. Treninh profesiinoho samovyznachennia: navchalno-metodychnyi posibnyk / pid nauk.red. V.R.Miliaievoi. Kyiv: Alfa Reklama, 2019. 80s.

7. Klimov E. A. Psihologiya professional'nogo samoopredeleniya. Rostov-na-Donu: Feniks. 1996. 512s.
8. Martynova A. V. Faktory, vliyayushchie na formirovanie professional'nogo samosoznaniya studentov. SPb: Nauka. 1999. 108s.
9. Martyniuk I.A. Rozvytok profesiino vazhlyvykh yakosteï u maibutnikh psykholohiv dlia roboty v shkoli: avtoref. dys. ...kand. psykhol. nauk: 19.00.08 / Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv, 2004. 16 s.
10. Myronova T. L. Samosoznanye professyonalâ. Ulan-Udë: Yzd-vo Buriat. hosunyversyteta, 1999. 199 s.
11. Rymar L. V. Formuvannia profesiinoi samosvidomosti maibutnikh uchyteliv u protsesi vyvchennia pedahohichnykh dystsyplin: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, 1999. 214 s.
12. Savrasov V. P. Osobennosty razvytyia professyonalnogo samosoznaniya molodoho uchytelia: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07 / LHU ymeny A.A. Zhdanova. Lenynhrad, 1986. 17s.
13. Turynina O. L. Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho samovyznachennia uchniv profilnykh pidklasiv: dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M.P.Drahomanova. Kyiv, 1998. 218 s.